

Az archaikus népi imádság születési helyén
(Emlékműavatási beszéd)

Barna Gábor

Azon a – nyugodtan mondhatjuk ma már – azon a történelmi helyen állunk, ahol 1968 decemberében Erdélyi Zsuzsanna életében egy új korszak kezdődött, amely évtizedekig tartó emberfeleletti gyűjtőmunkát indított el, eredménye pedig egy szóbeliségben élő, addig alig ismert műfaj, az archaikus imádság felfedezése volt.

A *Hegyet hágék, lőtőt lépék...* címmel 1976-ban megjelent kötetben szikár tényyszerűséggel számolt be erről az eseményről Erdélyi Zsuzsanna: „A Somogy megyei Nagyberényben 1968. december 17-én népzene gyűjtés során Babos Jánosné 98 éves asszony ismeretlen hosszú szöveget mondott. Imának nevezte, melyet kicsi leány korában édesanyjától tanult. E szöveg számtalan problémát vetett fel, hosszú könyvtári kutatásra készítetett.” Ez a kutatónak ismeretlen, imának nevezett szöveg így kezdődik:

„Názáretbeli Jézus, zsidóknak királa,
Veszedelembe' forgóknak levő Istene!
Megtetesült szent Iste(n),
Szent erős Iste(n),
Szent és halhatatlan Úriste(n),
Könyörülj mirajtunk.
Hét körösz alatt lefekszem,
Hét körösz alatt fölkelek,
Őrizz anyalom, éjfélíg,
Boldogságos Szűz Mária vérrattig,
Jézus Krisztus mindéig. ...

És folytatódik Jézus szenvedését és Mária anyai fájdalját felvillantó hasonlóan szép, meglepően erős, a középkor ismeretlen szellemi világát idéző költői képekben ez a „soha nem hallott, hosszú szövegű” imádság, amellyel Erdélyi Zsuzsanna azon a „csúszkás hideg napon” találkozott. A szöveg a középkori olasz költészetre, „Dantéval, az óriással az élén” és laudák világára emlékeztette. Ez a találkozás nemcsak Zsuzsanna néni életében nyitott új fejezetet, hanem a magyar folklórisztika történetében is.

Így emlékezett később Erdélyi Zsuzsanna: „Rozi néni dúsan ömlő szavai folyamként sodorták elém egy faluközösség és egy nagy egyéniség száz éven át összetorlódott emlékhordalékát.” „Ezzel a szinte karácsonyi ajándékként elrendelt találkozással mindketten jól jártunk. Rozi néni nagy örömet szereztem. [...] Ismét fontosnak érezhette magát. Akadt valaki, mi több, egy „pesti tanár néni”, aki őmiatta jött el ilyen messzire, aki őreá kíváncsi, [...] akinek ő fontos volt. [...] Mára már egy egész tudományágnak, a folklórnak, sőt egy egész országnak lett fontos, [...] akinek a magyar kultúra annyit köszönhet.”

A Néprajzi Múzeum akkori kutatója százéves lett volna idén januárban, Babos Jánosné Ruzics Rozália, „krónikás öregjeink” egyike pedig százötven. A találkozás – állítja a kutató – a Gondviselésnek köszönhető. S már ennek is ötvenhárom éve! Valóban, e találkozásban találta meg Erdélyi Zsuzsanna életfeladatát, amelyre gyermekkorától vágyott és készült. Bár kitérőkkel, kanyarokkal terhes volt az út, amely idáig elvezetett, de láthatjuk: erre a munkára készítette és vértette fel őt. A nyelvek és nyelvészet tanulmányozása a filológiai munkára, a Lajtha-csoportban végzett népdalgyűjtések – a filológia kötelező penzumai mellett – a kitartó terepmunkára, az emberekkel való kapcsolattartás nyitottságára, az emlékezetükben kincseket hordozó öregek tiszteletére és megbecsülésére.

Éppen ezért úgy érzem, hogy itt Nagyberényben, ezen az ünnepségen elsősorban Rozi nénit, s rajta keresztül a „krónikás öregeket” Órvidéktől Moldváig, Gömörtől Somogyig kell

megidéznünk, még hozzá az őket vallomásra bíró kutató, Erdélyi Zsuzsanna szavaival. Azokat az adatközlőket, régi korok imádkozó embereit, akikről minden kitüntetésekor mélyes tisztelettel és szeretettel emlékezett meg. Így lesz jelenlévő maga a kutató is, aki a sok megérdemelten elnyert hazai és külföldi kitüntetését, elismerését a „Rozi néni” által megőrzött hatalmas tudásnak, az élő népköltészetnek köszönhette. Együtt állnak ilymódon előttünk, miként az emlékmű egymás felé hajló két fejfájában.

A 2011-ben megjelent „... századokon át paptalanul...” című kötetében így emlékezik Erdélyi Zsuzsanna: „Ha most ennyi esztendő után visszanézek imaasszonyi mivoltomra [...] látom elvonulni szent öregeim sorát, élükön az időcsúcs-Babosné Rozi nénival, úgy érzem, hogy évtizedeken át valami nagy színpadon mozogtam... [...] A rendező maga volt az Úristen. [...] Lassan leengedte mellém mindazokat a szereplőket, akikre az adott helyzetben legnagyobb szükségem volt. [...] A »színpadon« szembesültünk az írástudatlanok felelősségével, öregjeink éjszakai »emlékezéseivel«: küzdelmükkel a felejtés réme ellen. Ezek a szövegek ugyan elvesztették eredeti, közösségi létfeltételértéküket [...] de megtalálták helyüket a »nézőtérben«, a fogékony közönségben és a magyar tudományos életben.”

Múlhatatlan érdemüket abban látja a kutató, idézem, hogy „A tudatlannak hitt, hajdan analfabéta nép nemzedékről nemzedékre örökített át szóbeli átadással olyan történeti, művelődéstörténeti mozzanatokot, amelyekről tudós könyvtárak írott állománya ez ideig nem szólt. Mindezt a történeti múltat idéző tudanyagot a népi, azaz a közösségi emlékezet tárolta, s tartotta fenn napjainkig.”

A Gondviselés „örzőket állított [...] a közösségi tudás, az örökölt javak iránt elkötelezettek rendjébe”. Ők a felelősségvállaló öregek, akik „az elődöktől elnyert tudásukat” életben tartották. A „szóbeliség megtartó ereje biztosította századokon át az imamondás folyamatosságát, a földi léthez szükséges égi segítség, mennyei kegyelem állandó jelenlétét”. „A nép az ősi rend szerint végezte a pap nélküli imát.” Tiszta szívvel emelve tekintetét az égre, „hogy a felhők fölött keressék és találják meg Rozi néni és mindnyájunk Mennyei Atyját.”

A kutatóra, az írástudóra pedig az a feladat hárult, hogy az „írástudatlanok” által a szóbeliségben, a népköltészetben megőrzött értékeket, a magyar népi kultúra, az európai kereszténység közös értékeit felemelje, megmutassa és a nemzeti kultúra részévé tegye. Ez már az „írástudók” felelőssége volt. E feladatát könyveivel, elemző tanulmányaival, templomozó előadásaival teljesítette Erdélyi Zsuzsanna. Költők, írók, publicisták voltak elragadtatva a középkorias és barokk elemeket, a ferences lelkiség hatását magukban hordozó imádságoktól. „A Hegyet hágék-jelenség – Várhelyi Heléna kifejezése – végső soron az emberi méltóság visszavágyásából táplálkozott. Annak a szerves egymásrautaltságnak a meglétét bizonyította, amellyel az ember önmagát Isten viszonylatába állítva szemlélheti.”

Ez igaz mind az imádságos öregasszonyokra, de Erdélyi Zsuzsannára is. Ezért írhatta róla hetvenedik születésnapján a tudós történész, Niederhauser Emil, hogy „talán nem is a tudóst köszöntjük Erdélyi Zsuzsában, hanem az embert. A mindig optimista, jó kedélyű, bizakodó és fáradhatatlanul dolgozó embert. Aki kedves tud lenni mindenkire, segítőkész minden kérdésben. Aki elsősorban másokkal törődik, és csak azután gondol saját magára. És még valakit köszöntünk Erdélyi Zsuzsában, a mélyen hívő, vallásos lelket, aki életének minden pillanatában egy felsőbb hatalom segítségével bíz, arra számít, azzal elégszik meg. Nem az emberek megbecsülése a fontos számára, hanem az Isten tevékenysége.” Mint a kincset érő imádságokat őrző nagyidejű asszonyainknak, akik életük megpróbáltatásai során csak az Isten irgalmas kegyelmében és Mária közvetítő, óvó szeretetében bízhattak. Abban, hogy az imádságszövegek sokat vitatott záradéka szerint – idézzük most újra Babosné Rozi nénit:

„Aki ezt az imáccságot este-reggel elmongya, megüdvözü!”

Ennek a sorsfordító egykori találkozásnak, az üdvösség-kereső, ősi tudást őrző idős imádkozó asszonynak és a magát a Gondviselés kegyelmébe ajánló tudós kutatónak állít ma emléket a Magyar Művészeti Akadémia Kékedi László, Szatyor Győző és Hegedűs Vilmos alkotásával, két sajátos formájú, egymás felé hajló fejfa állításával. Az egyik, a gombosfa, a kutatót, Erdélyi Zsuzsannát, a tulipánban végződő másik Babos Jánosné Rozi nénit, s rajta keresztül a szellemi kincseket őrző öregek alakját jelképezi. Nagy kort értek meg mind a ketten: Babosné Rozi néni 98 évet, Erdélyi Zsuzsanna 95 évet. Az élet, a szolgálat megpróbálta mindkettőjüket a nagy család mindennapi gondjaival, olykor anyagi szegénységgel, a meg-nem-értés miatti félreállítással, kései elismeréssel. De az Úr meg is tartotta őket. Az egymás felé hajló fejfák az egymásra találás – visszatekintve – történelminek mondható eseményét, a mindörökre összetartozást jelenítik meg. Hisszük, a Menyország ajtaja mindkettőjüknek nyitva állt!